

NEFT-GAZ SANOATI KORXONALARINING INNOVATSION FAOLIYATINI MOLIYALASHTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Нажбиддинов Сувон Ўринович,

"UNICON.UZ" МЧЖ, Молиявий масалалар бўйича

бош директор маслахатчиси

Email: najbiddinov@unicon.uz

Orcid:0009-0003-6907-7700

Алтиев Қахрамон Саидович,

Тошкент молия институти Кенгаши котиби, PhD.

Email: qahramonbek1986@gmail.com

Orcid: 0009-0001-6440-0607

ISSUES OF IMPROVING FINANCING OF INNOVATIVE ACTIVITIES OF OIL AND GAS INDUSTRY ENTERPRISES

Najbiddinov Suvon Orinovich,

"UNICON.UZ" LLC, on financial issues advisor to the CEO

Email: najbiddinov@unicon.uz

Orchid:0009-0003-6907-7700

Altiev Khahramon Saidovich,

PhD., Secretary of the Council of the Tashkent Institute of Finance

Email: horokhbek1986@gmail.com

Orchid: 0009-0001-6440-0607

JEL Classification: E2, E21

Annotatsiya. Neft va gaz sanoati global energiya ta'minoti uchun muhim ahamiyatga ega, ammo u operatsion samaradorlikni oshirish, atrof-muhitga ta'sirni kamaytirish va raqobatbardoshlikni saqlab qolish uchun muhim bo'lgan innovatsion faoliyatni moliyalashtirishda jiddiy muammolarga duch kelmoqda. Ushbu tadqiqot sanoatda innovatsiyalarni moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha turli strategiyalarni o'rganildi. Asosiy yondashuvlar qatoriga raqamli texnologiyalarni joriy etish, davlat siyosatini qo'llab-quvvatlash, davlat-xususiy sheriklikni yo'lga qo'yish va barqaror moliyalashtirish modellaridan foydalanish

kiradi. Raqamlashtirish AI va IoT kabi texnologiyalar orqali operatsiyalarni soddalashtirishi va xarajatlarni kamaytirishi mumkin va shu bilan innovatsiyalarga sarmoya kiritishni rag'batlantiradi. Davlat aralashuvi, shu jumladan soliq imtiyozlari va subsidiyalar ilmiy-tadqiqot investitsiyalari bilan bog'liq moliyaviy risklarni yumshatishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Davlat-xususiy sheriklik texnologik taraqqiyotni tezlashtiradigan birlashgan resurslar va umumiy xavflardan foydalanadi. Bundan tashqari, yashil obligatsiyalar va ESG investitsiyalari kabi barqaror moliyalashtirish imkoniyatlari global

barqarorlik maqsadlariga mos keladi va atrof-muhitga ongli investorlarni jalb qiladi.

Abstract. *The oil and gas industry is pivotal for global energy supply, yet it faces significant challenges in financing innovative activities essential for enhancing operational efficiency, reducing environmental impacts, and sustaining competitiveness. This study explores various strategies to improve the financing mechanisms for innovation within the industry. Key approaches include the adoption of digital technologies, government policy support, the establishment of public-private partnerships, and the utilization of sustainable financing models. Digitalization, through technologies such as AI and IoT, can streamline operations and reduce costs, thereby encouraging investment in innovation. Government interventions, including tax incentives and subsidies, play a crucial role in mitigating financial risks associated with R&D investments. Public-private partnerships leverage combined resources and shared risks, accelerating technological advancements. Additionally, sustainable financing options like green bonds and ESG investments align with global sustainability goals and attract environmentally conscious investors.*

Kalit so'zlar: *Neft va gaz sanoati, innovatsion faoliyat, moliyalashtirish, qarz mablaglar, kredit, obligatsiya, raqamli texnologiyalar*

Keywords: *Oil and gas industry, innovation, financing, borrowed funds, credit, bonds, digital technologies*

Kirish. Neft va gaz kompaniyalari dunyoning ko'plab mamlakatlari milliy iqtisodiyotida asosiy rol o'ynaydi. Ular mamlakatning iqtisodiy barqarorligi va rivojlanishini belgilab beruvchi muhim daromad manbai hisoblanadi. Neft va

gazning yuqori narxi va strategik ahamiyati tufayli ushbu kompaniyalar faoliyati jahon iqtisodiyoti, siyosati va jamiyat hayotining ijtimoiy jihatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Neft va gaz sanoati zamonaviy jamiyat ehtiyojlarini qondirish uchun zarur bo'lgan energiya, yoqilg'i va boshqa ko'plab mahsulotlarni ishlab chiqarish uchun muhim resurslarni ta'minlaydi. Katta neft va gaz zaxiralari ega bo'lgan aksariyat mamlakatlar iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash, sanoatlashtirish va infratuzilmasini modernizatsiya qilish uchun ushbu resurslardan faol foydalanmoqda.

Neft va gaz kompaniyalari ko'pincha yirik milliy va transmilliy korporatsiyalar, jumladan Saudi Aramco, ExxonMobil, Gazprom, Shell va boshqalar kabi gigantlardir. Ular milliy boylik yaratish va ish o'rinlari yaratishda, shuningdek, neft-gaz sohasida texnologiya va innovatsiyalarni rivojlantirishda muhim o'rin tutadi.

Bundan tashqari, neft va gaz kompaniyalari faoliyatidan olinadigan foyda davlatning moliyaviy resurslariga bevosita yoki bilvosita ta'sir qilishi mumkin, masalan, soliqlar va yig'imlar, dividendlar va boshqa daromad shakllari. Bu hukumatlarga ijtimoiy dasturlarni amalga oshirish, infratuzilma, ta'lim va sog'liqni saqlash sohalariga sarmoya kiritish, iqtisodiy inqirozlar va energiya narxlarining o'zgarishi oqibatlarini yumshatish imkonini beradi.

Biroq, neft va gaz kompaniyalari iqlim o'zgarishi, ekologik muammolar, geosiyosiy mojarolar va yanada barqaror va toza energiya manbalariga o'tish zarurati kabi muammolarga duch kelmoqda. Shu nuqtai nazardan, ushbu kompaniyalar atrof-muhitga zararli ta'sirini kamaytirish va o'z faoliyatini diversifikatsiya qilishga qaratilgan yangi texnologiyalar va strategiyalarni faol ravishda ishlab chiqmoqda.

Shunday qilib, neft-gaz kompaniyalarining milliy iqtisodiyotdagi

o'zni muhim va serqirraligicha qolmoqda va ularning faoliyati iqtisodiy taraqqiyot va jamiyat farovonligiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Neft-gaz korxonalarining investitsiya faoliyatini moliyalashtirish ularning raqobatbardoshligini ta'minlash, o'sishi va ishlab chiqarish va ekspluatatsiya fondlarini samarali boshqarishda asosiy o'rin tutadi. Neft va gaz sohasi eng kapital talab qiluvchi va texnologik jihatdan murakkab tarmoqlardan biri bo'lib, konlarni o'zlashtirish, uglevodorod resurslarini qazib olish, tashish va qayta ishlashga katta miqdorda investitsiyalar kiritishni talab qiladi.

Neft va gaz kompaniyalarining investitsiya faoliyatini moliyalashtirish yangi konlarni qidirish va burg'ilashdan tortib, mavjud infratuzilmani modernizatsiya qilish, ishlab chiqarish samaradorligi va barqarorligini oshirish uchun innovatsion texnologiyalarni joriy etishgacha bo'lgan keng ko'lamli faoliyatni qamrab oladi.

Loyihalarning yuqori xarajati, uzoq o'zini oqlash muddatlari va yuqori risklar tufayli neft va gaz kompaniyalari o'zlarining moliyaviy resurslarini faol ravishda boshqarishlari va optimal moliyalashtirish strategiyalarini tanlashlari kerak. Bu o'z mablag'laridan foydalanishni, shuningdek, kreditlar, obligatsiyalar, institutsional va xususiy investorlarning investitsiyalarini jalb qilish kabi tashqi moliyalashtirish manbalarini, shuningdek, hamkorlikning turli shakllari va qo'shma investitsiyalarni o'z ichiga olishi mumkin.

Neft va gaz narxlarining o'zgaruvchanligi, geosiyosiy xatarlar va iqlim o'zgarishi sharoitida kompaniyalarning moliyaviy ahvoli barqarorligini ta'minlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bundan tashqari, jamoatchilikning ekologik barqarorlikka qiziqishi ortib borayotgani va past uglerodli iqtisodiyotga o'tish bilan birga,

neft va gaz kompaniyalari atrof-muhit omillarini hisobga olishga va ularni investitsiya strategiyalariga qo'shishga majbur bo'lmoqda.

Ushbu muammo va imkoniyatlardan kelib chiqib, neft-gaz kompaniyalarining investitsiya faoliyatini moliyalashtirishni o'rganish tadqiqotchilar, iqtisodchilar, investorlar va davlat nazorat organlarining qiziqishi ortib bormoqda. Ushbu tadqiqot yo'nalishi neft va gaz sohasida moliyaviy menejmentning xususiyatlarini tushunishga, uning iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini va milliy va global energiya bozorlarining barqarorligini baholashga imkon beradi.

Material va metod. Neft va gaz sanoati jahon iqtisodiyotining asosiy toshi hisoblanadi, ammo barqarorlik va innovatsiyalar bilan rentabellikni muvozanatlashda tobora ortib borayotgan muammolarga duch kelmoqda. Ushbu sektorda innovatsion faoliyatni moliyalashtirish operatsion samaradorlikni oshirish, atrof-muhitga ta'sirni kamaytirish va raqobatbardoshlikni saqlash uchun juda muhimdir. Ushbu sharh neft va gaz sanoatida innovatsiyalarni moliyalashtirishni takomillashtirish strategiyalari va mexanizmlari bo'yicha so'nggi adabiyotlarni sintez qiladi.

Raqamlashtirish va texnologik taraqqiyot.

Sun'iy intellekt (AI), narsalar interneti (IoT) va blokcheyn kabi raqamli texnologiyalarning qabul qilinishi neft va gaz sanoatini o'zgartirmoqda. Ushbu texnologiyalar operatsion samaradorlikni oshiradi, xarajatlarni kamaytiradi va yangi daromad manbalarini yaratadi, bu esa innovatsion investitsiyalarni yanada jozibador qiladi. Tadqiqotlarga ko'ra, raqamlashtirish qaror qabul qilish jarayonlarini yaxshilash va resurslarni boshqarishni optimallashtirish, bu esa sezilarli xarajatlarni tejash va innovatsion

loyihalarga investitsiyalarni oshirishga olib keladi [1].

Hukumat tomonidan qo'llab-quvvatlash.

Hukumat siyosati soliq imtiyozlari, subsidiyalar va grantlar orqali innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Moliyaviy xatarlarni kamaytirish va tadqiqot va ishlanmalarni to'g'ridan-to'g'ri qo'llab-quvvatlashga qaratilgan siyosat juda muhimdir. Tadqiqotlar neft va gaz sektoridagi yangi texnologiyalar va barqaror amaliyotlarga investitsiyalarni xavf ostiga qo'yishda hukumat aralashuvining muhimligini ta'kidlaydi [2].

Xususiy investitsiyalar va davlat-xususiy sheriklik.

Xususiy investorlarni jalb qilish va davlat-xususiy sheriklikni yo'lga qo'yish innovatsion loyihalar uchun muhim kapitalni ta'minlashi mumkin. Ushbu hamkorlik moliyaviy yuk va yuqori xarajatli innovatsion faoliyat bilan bog'liq xavflarni taqsimlashga yordam beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, davlat-xususiy sherikliklar davlat tuzilmalari va xususiy firmalar o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish, resurslarni birlashtirishni osonlashtirish va yangi texnologiyalarni joriy etishni tezlashtirishda samaralidir [3].

Barqaror moliyalashtirish modellari.

Barqaror va yashil moliyalashtirish imkoniyatlari ekologik toza texnologiyalarga investitsiyalarni jalb qilish uchun tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Yashil obligatsiyalar, ekologik, ijtimoiy va boshqaruv (ESG) investitsiyalari va boshqa barqaror moliya mexanizmlari global barqarorlik maqsadlariga mos keladi va atrof-muhit uchun mas'uliyatli loyihalarni qo'llab-quvvatlashga intilayotgan investorlarni jalb qiladi. Adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, barqaror moliyalashtirish nafaqat atrof-muhitga foyda keltiradi, balki neft va gaz

kompaniyalarining uzoq muddatli moliyaviy ko'rsatkichlarini ham oshiradi [4].

Forfeiting va factoring.

Forfeiting va faktoring likvidlikni yaxshilash va risklarni kamaytirish uchun foydalaniladigan moliyaviy vositalardir. Forfeiting debitorlik qarzlarni moliyaviy agentga chegirma bilan sotish, sotuvchiga zudlik bilan pul oqimini ta'minlash va xavfni xaridorga o'tkazishni o'z ichiga oladi. Faktoring, ichki operatsiyalarda keng tarqalgan bo'lib, debitorlik qarzlarni uchinchi shaxsga chegirma bilan sotishni o'z ichiga oladi, keyin esa undirish xavfini o'z zimmasiga oladi. Ushbu vositalar neft va gaz sanoatiga xos bo'lgan yuqori xavfli, kapital talab qiluvchi loyihalar bilan bog'liq pul oqimlari muammolarini boshqarishda foydalidir [5].

Innovatsiyalarni moliyalashtirishda xarajat-foyda tahlili (CBA).

Xarajat-foyda tahlili innovatsion loyihalarning moliyaviy samaradorligini baholash uchun ishlatiladigan an'anaviy iqtisodiy vositadir. Neft va gaz sanoatida CBA yangi texnologiyalar va jarayonlar bilan bog'liq xarajatlardan va xavflarga nisbatan potentsial daromadlarni baholashda yordam beradi. Ushbu usul, ayniqsa, yuqori noaniqlik va uzoq rivojlanish muddatlari bilan shug'ullanganda, ongli investitsiya qarorlarini qabul qilish uchun juda muhimdir [6].

Neft va gaz sanoatida innovatsion faoliyatni moliyalashtirishni takomillashtirish raqamlashtirish, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, xususiy investitsiyalar va barqaror moliyalashtirish modellari o'z ichiga olgan ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi. Ushbu strategiyalar iqtisodiy va ekologik muammolarni hal qilishda sektorning innovatsiyalar qobiliyatini birgalikda oshiradi. Ushbu sa'y-harakatlarni davom ettirish va kengaytirish, sanoatning o'sishi va barqarorligini

ta'minlash uchun doimiy tadqiqot va siyosatni ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega.

Neft-gaz sanoati korxonalarining innovatsion faoliyatini moliyalashtirish muhim strategik maqsaddir. Shu bilan birga, bu jarayonning samaradorligini baholash va oshirish muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot jarayonida umumiy-ilmiy usullari, xususan, muammolarni hal qilishda tizimli yondashuv usullari, shuningdek, tahlil, sintez, mantiqiy tahlil va statistik tahlil kabi usullardan foydalanilgan.

Natijalar. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 9 iyuldagi "Aholi va iqtisodiyotni energiya resurslari bilan barqaror ta'minlash, neft-gaz tarmog'ini moliyaviy sog'lomlashtirish va uning boshqaruv tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4388-son qarorida tarmoqni rivojlantirishning hozirgi bosqichida eng muhim vazifa sifatida mustaqil xorijiy ekspertlarni jalb qilgan holda operatsion samaradorlikni oshirish va xarajatlarni maqbullashtirish belgilangan. 2020-2022 yillar mobaynida operatsion samaradorlikni oshirish va xarajatlarni maqbullashtirish borasida bir qator ishlar amalga oshirilib, 2 109,3 mlrd so'mlik iqtisodiy samaraga erishildi (mablag'lar tejaldi, maqbullashtirildi va qo'shimcha daromadlar shakllantirildi).

1. Mazkur vazifa sifatli va o'z muddatida bajarilishini ta'minlash maqsadida "Ernst & Young" xorijiy auditorlik kompaniyasi jalb qilinib, operatsion samaradorlikni oshirish dasturi tasdiqlandi. Dasturda, ta'mirlash va texnik xizmat ko'rsatish samaradorligini hamda ta'mirlash davriyligini oshirish, xarajatlarini optimallashtirish, uglevodorodlarni qazib chiqarish, qayta ishlash va uzatish jarayonidagi yo'qotishlarni kamaytirish, past rentabelli va zarar bilan ishlayotgan aktivlarni begonalashtirish orqali ularni

saqlash xarajatlarini kamaytirish kabi yo'nalishlarga qaratilgan tadbirlar belgilanib, ularni amalga oshirish mexanizmlari yaratildi. Shuningdek, investitsiya loyihalarini amalga oshirishda texnik-iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlaridan kelib chiqib qaror qabul qilish, yangi konlarda burg'ilash va quduqlarni mukammal ta'mirlash jarayonlarini muvofiqlashtirish, geologik-qidiruv ishlari natijadorligini oshirish, kapital xarajatlarni qisqartirish maqsadida ichki imkoniyatlar va mavjud mehnat resurslaridan foydalanish bo'yicha tizimli ishlar yo'lga qo'yildi. "Ernst & Young" kompaniyasi tavsiyalari asosida shakllantirilgan Samaradorlikni oshirish dasturi doirasida amalga oshirilgan tadbirlar natijasida 2020-2021 yillarda 548,6 mlrd so'mlik, 2022 yilda 68,6 mlrd so'mlik, jami 617,2 mlrd so'mlik iqtisodiy samaraga erishildi.

2022 yilda Dastur doirasida Ustyurt gaz qazib chiqarish boshqarmasida quduqlarni ta'mirlashning zamonaviy usullari qo'llanilib, likvidatsiya qilingan quduqlarni foydalanishga qaytarish orqali qo'shimcha 69,8 mln kub metr tabiiy gaz, 2 ming tonna gaz kondensatini qazib chiqarishga erishildi va 14,2 mlrd so'mga daromadlar oshirildi; Shuningdek, Dastur doirasida Muborak gazni qayta ishlash zavodida buster kompressor stansiyasini ishga tushirish hisobiga propan-butan aralashmasini olish qurilmasiga qo'shimcha 824,2 mln kub metr gaz qabul qilish imkoniyati yaratildi. Buning natijasida 29,1 mlrd so'mlik iqtisodiy samaraga erishildi.

2. "O'zbekneftgaz" AJning tarkibiy bo'linmalarining tashabbuslari va ratsionalizatorlik takliflari asosida Samaradorlikni oshirish dasturida ko'zda tutilmagan yangi yo'nalishlar bo'yicha ham operatsion samaradorlikni oshirishga qaratilgan qator ishlar amalga oshirilib, 2020-2021 yillarda 784,5 mlrd so'mlik, 2022

yilda 707,6 mlrd soʻmlik, jami 1 492,0 mlrd soʻmlik, xarajatlar maqbullashtirilishiga erishildi.

Jumladan, 2020-2021 yillarda: quduqlarni kapital taʼmirlash va burgʻulash ishlari hajmini qabul qilib olish jarayonida 575,9 mlrd soʻm; quduqlarni qayta tiklash orqali faoliyat koʻrsatmayotgan fondan qoʻshimcha mahsulot olinishiga erishilishi natijasida 155,3 mlrd soʻm; ichki imkoniyatlarni jalb qilgan holda texnologik obyektlarni qurish va modernizatsiya qilish uchun tovar-moddiy boyliklarni yetkazib berish orqali loyiha-smeta qiymatini kamaytirish hamda maʼnan va jismonan eskirgan texnologik jihozlarni almashtirish natijasida 77,6 mlrd soʻm mablagʻ tejalishi taʼminlandi. Xuddi shunday, 2022 yilda (2.2) "Oʻzbekneftgaz" AJ buyurtmachi boʻlgan 10 ta kapital qurilish obyektlarida 411,4 mlrd soʻmlik xarajatlar maqbullashtirildi. Shundan, shartnomalar va loyiha-smeta hujjatlaridagi qurilishning dastlabki qiymatlar qayta koʻrib chiqilishi va soha boʻyicha ishlab chiqilgan oʻrtacha koeffitsiyentlarni (misol uchun, ishchi/soatlar, mashina-mexanizmlar xarajatlari, pudratchining boshqa xarajatlari) qoʻllash orqali 8 ta qurilish obyektida dastlabki qiymati oʻrtacha 23 foizga pasaytirilib, 324,0 mlrd soʻmlik xarajatlar maqbullashtirildi. Shoʻrtan gazni qayta ishlash boshqarmasidan Shurtan gaz-kimyo majmuasigacha diametri 1 020 mm boʻlgan uzunligi 33 km gaz quvurini qurish obyekti boʻyicha soha boʻyicha ishlab chiqilgan oʻrtacha koeffitsiyentlarni qoʻllash natijasida dastlabki taklif etilgan obyektning umumiy qiymati 49,7 mlrd soʻmga pasaytirildi. Shuningdek, qurilish obyektlari boʻyicha toʻlov uchun taqdim etilgan hujjatlardagi hamda haqiqatda bajarilgan ishlar hajmlari taqqoslanishi va toʻliq qayta koʻrib chiqilishi natijasida 87,5 mlrd soʻmlik xarajatlar maqbullashtirildi.

Doyaxotin konidan Gazli gazni qayta ishlash zavodigacha diametri 1 020 mm boʻlgan uzunligi 47 km gaz quvurikollektorni qurish obyekti boʻyicha pudratchi tashkilot tomonidan bajarilganligi qayd etilgan 118 mlrd soʻmlik ishlar qayta oʻlchovdan oʻtkazilganda, haqiqatda 102,5 mlrd soʻmlik ishlab bajarilganligi aniqlangan va xarajatlar 15,5 mlrd soʻmga maqbullashtirildi. Bundan tashqari, 2022 yilda: Muborak neft va gazni qazib chiqarish boshqarmasida loyihalarni amalga oshirishda ichki imkoniyatlarni jalb qilish natijasida 160,4 mlrd soʻm; Ustyurt gaz qazib chiqarish boshqarmasi, Muborak gazni qayta ishlash zavodi, Shoʻrtan gaz-kimyo majmuasi hamda Buxoro neftni qayta ishlash zavodida energiyani tejash tadbirlarini amalga oshirish natijasida 33,9 mlrd soʻm; Buxoro neftni qayta ishlash zavodida benzin ishlab chiqarish uchun sarflanadigan xomashyo sotib olish xarajatlarini maqbullashtirish hisobiga 29,1 mlrd soʻm; Shoʻrtan gaz-kimyo majmuasida taʼmirlash ishlari uchun sarflanadigan vaqtni qisqartirish orqali qoʻshimcha mahsulot chiqarish hajmi oshirilishi natijasida 55,7 mlrd soʻm mablagʻ tejaladi.

2024 yilda va kelgusi yillarda ham operatsion samaradorlikni oshirish, yaʼni faoliyatimizning yakuniy natijalari va sarflanadigan resurslarning optimal nisbatiga erishish, hamda xarajatlarni maqbullashtirishga qaratilgan tadbirlar tizimli ravishda davom ettiriladi. Jumladan:

-uglevodorodlarni qazib chiqarish, qayta ishlash va uzatish jarayonining barcha bosqichlariga zamonaviy, ilgʻor usullarni joriy etish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, resurslar sarfi va yoʻqotishlarni kamaytirish orqali mablagʻlar tejalishini taʼminlash;

-KPMG maslahatchilari bilan birgalikda meʼyoriy axborotnoma (NSI) loyihasini amalga oshirish, uning doirasida

NSI ma'lumotlarini saqlash jarayonlarini yo'lga qo'yish, uslubiy va me'yoriy baza yaratish va "NSIning yuritishning markazlashgan xizmati"ni shakllantirish. Shuningdek, loyiha doirasida Kompaniyaning joriy ma'lumotnomalarini to'liq tartibga keltirish; quduqlarni ta'mirlashning zamonaviy usullarini qo'llash ko'lamini kengaytirish orqali likvidatsiya qilingan quduqlarni foydalanishga qaytarish hamda tabiiy gaz va gaz kondensatini qazib chiqarish hajmlarini ko'paytirish;

-qurilish obyektlarining loyiha-smeta hujjatlari va pudrat shartnomalaridagi obyekt qiymati to'g'ri shakllantirilishini tizimli ravishda o'rganish orqali mablag'lar ortiqcha sarflanishining oldini olish;

-xaridlarni amalga oshirishda marketing tadqiqotlarini sifatli o'tkazish, bozor kon'yunkturasini doimo kuzatib borish, raqobat muhitini kengaytirish orqali tovarlar narxlari maqbulligini ta'minlash;

-qurilish obyektlarida bajarilgan ishlar dalolatnomalari ko'rib chiqilib, ortiqcha ish hajmlari kiritilishi va yuqori narxlarni qo'llash holatlarining oldini olish; investitsion loyihalarni amalga oshirish, qurilish-ta'mirlash ishlarini bajarish, texnologik jihozlarni almashtirish jarayonlarida ichki imkoniyatlardan to'liq

foydalanish tizimini yo'lga qo'yish orqali kapital xarajatlarni qisqartirish;

-sanoat obyektlarida energiya resurslarini tejashga qaratilgan tadbirlarni amalga oshirish orqali mablag'larni tejash;

-zaxiralarni boshqarish tizimini tartibga solish, past rentabelli va zarar bilan ishlayotgan aktivlarni sotish, neft-gaz tarmog'i faoliyatiga xos bo'lmagan korxonalarini autsorsingga o'tkazish orqali mablag'lardan oqilona foydalanishga erishish; yangi konlarda burg'ilash va quduqlarni mukammal ta'mirlash jarayonlarini muvofiqlashtirish, geologik-qidiruv ishlari natijadorligini oshirish orqali xomashyo zaxiralarini o'stirish;

-ta'mirlash va texnik xizmat ko'rsatish samaradorligini hamda ta'mirlash davriyligini oshirish ishlab chiqarish natijadorligini oshirish va boshqa tadbirlarni amalga oshirish ko'zda tutilgan.

O'zbekiston Respublikasining 2022-2026 yillarga mo'ljallangan investitsiya dasturi doirasida Jamiyat tomonidan amalga oshirilayotgan investitsiya loyihalariga 2023 yilda umumiy hajmi 498,3 mln AQSH dollari miqdorida investitsiyalar jalb qilishga erishilgan.

Quyidagi 1-jadvalda investitsiya loyihalarining asosiy ko'rsatkichlari to'g'risida ma'lumot keltirilgan.

1-jadval.

“O'zbekneftgaz” AJning jalb qilingan kreditlar to'g'risida ma'lumot, mln doll.¹

Loyihani va moliyalashtirish manbalari	Umumiy qiymati	2023 yil	Yaratiladigan ish o'rinlari soni
Jami	3 979,9	498,3	2 698
<i>Shundan:</i>			
o'z mablag'lari	1 444,3	301,3	
to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalar	458,0	5,0	
kafolatlanmagan kreditlar	1 212,7	192,0	
davlat kafolati ostida xorijiy kreditlar	838,0	0,0	
tijorat banklarining kreditlari	30,0	0,0	

¹ <https://www.ung.uz/> ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

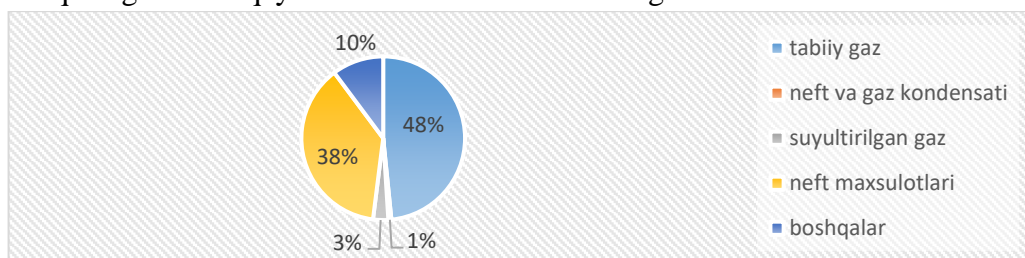
“Sho‘rtan GKM tozalangan metan gazi negizida sintetik suyuq yoqilg‘i ishlab chiqarish” loyahasini amalga oshirish doirasida “Uzbekistan GTL” MCHJ zavodining uchta sanoat gaz qurilmalari (xavo ajratish qurilmasi, sintez gazi va vodorod ishlab chiqarish qurilmalari) ni Air Products kompaniyasiga sotish bo‘yicha bitim rasmiylashtirildi. Ushbu bitim bo‘yicha asosiy shartlari quydagicha:

-GTL zavodidagi 3 ta qurilmalarni (havoni ajratish, vodorod va sintez gazlarni ishlab chiqarish) 1,0 mlrd dollarga Air Products kompaniyasi sotib oladi va 15 yil davomida egalik qiladi, mazkur qurilmalarni ishlatish orqali gazlarni qayta ishlash va

yetkazib berish xizmatlarini amalga oshirilishi, so‘ngra 1 dollar qiymatida o‘zbek tomoniga sotilishi belgilangan;

- Air Products kompaniyasining talab etilayotgan ichi daromdalik stavkasi IRR 11% ni tashkil etmoqda, shuning uchun mazkur qurilmalarda gazlarni qayta ishlash va yetkazib berish xizmatlari uchun “O‘zbekneftgaz” AJ tomonidan 15 yil davomida 2,3 mlrd dollar miqdorida to‘lovlar amalga oshiriladi.

Jamiyatning daromadlari asosiy faoliyatdan olingan daromadlar, asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar va moliyaviy faoliyatdan olingan daromadlar hisobiga shakllanadi.

1-rasm. “O‘zbekneftgaz” AJning 2022 yilda mahsulot turlari bo‘yicha sof tushumning tuzilmasi ²

Sof tushumining qariyb 50 foizi tabiiy gazni sotishdan, 37,8 foizini neft mahsulotlarini sotishdan, 3,0 foizini suyultirilgan gazni sotishdan va 10,8 foizini

oltingugurt va boshqa mahsulotlar (xizmatlar) sotishdan olingan daromadlar tashkil etdi.

2-jadval.

O‘zbekneftgaz” AJning Sof foydasi taqsimoti, mln so‘mda³

Davr	Sof foyda	Sof foydani taqsimlash				
		dividendlar to‘lash uchun		Zaxira fondi	korxonani rivojlantirishga	boshqa maqsadlar jami uchun
		jami	shu jumladan davlat ulushi			
2021	1 320 643	1 006 868	1 006 868	66 032	181 710	66 032
2022	2 485 974	653 055	650 000	124 299	1 584 321	124 299
2023	1 400 777	350 194	347 139	70 039	966 536	14 008

2022 yildagi 2 486,0 mlrd so‘m miqdoridagi sof foydani quyidagicha taqsimlandi:

- dividendlarni to‘lash uchun – 653,1 mlrd so‘m (26,3 %);

-ishlab chiqarishni rivojlantirish uchun – 1 584,3 mlrd so‘m (63,7 %);

- zaxira fondini shakllantirish uchun – 124,3 mlrd so‘m (5 %);

- boshqa maqsadlar uchun – 124,3 mlrd so‘m (5 %).

2023 yilda 1 400,8 mlrd so‘m miqdorida sof foydaga erishildi va 2023 yil

² <https://www.ung.uz/> ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

³ <https://www.ung.uz/> ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

yakuni bilan quyidagi yo'nalishlar bo'yicha taqsimlandi:

- dividendlarni to'lash uchun – 350,2 mlrd so'm (25,0 %);
- ishlab chiqarishni rivojlantirish uchun – 966,5 mlrd so'm (69,0 %);

- zaxira fondini shakllantirish uchun – 70,0 mlrd so'm (5 %);
- boshqa maqsadlar uchun – 14,0 mlrd sum (1 %).

Quyidagi -jadvalda Jamiyatning 2023 yildagi uchun sof pul oqimlari to'g'risida ma'lumot berilgan.

3-jadval.

O'zbekneftgaz" AJning 2023 yil uchun pul oqimlari tahlili ⁴

Operatsion faoliyatdan olingan daromadlar	19 642 311
Operatsion faoliyatning chiqimi	12 620 343
Operatsion faoliyat saldosi	7 021 969
Kredit tushumlari	7 925 394
Dividend olish	782 543
Aktivlarni sotishdan tushgan tushum	400 000
Air Products bilan bitim bo'yicha tushumlar	4 654 524
Debitorlik qarzdorlikni kamaytirish hisobiga qo'shimcha tushum	700 000
Xarajatlarni maqbullashtirish, shuningdek operatsion samaradorlikni oshirish loyihasi bo'yicha erishiladigan natija	- 400 000
Kreditlar bo'yicha asosiy qarzni qaytarish (tana qismi)	2 406 010
Kreditlar bo'yicha foiz to'lovlari	1 403 359
Dividend to'lovlari	653 055
BFC to'lovlari	1 120 307
Moliyaviy faoliyat bo'yicha saldo	9 729 730
Ishlab chiqarish obyektlariga kapital qo'yilmalar	15 572 592
GTM (geologik va texnik tadbirlar), jami, shu jumladan:	5 870 247
qazib olish quduqlarini burg'ilash (shu jumladan o'zlashtirish)	2 695 070
texnologik obyektlarni qurish	2 383 071
Quduqlarni kapital ta'mirlash	792 106
Geologiya-qidiruv ishlari	2 955 818
Sanoat qurilishi	929 167
Investitsiya loyihalari	430 339
2017-2023 yillarda uglevodorod xom ashyosini qazib olishni ko'paytirish dasturi (shu jumladan kreditor qarzdorlik)	2 223 100
Boshqa kapital qo'yilmalar	2 425 397
Surgil koni bo'yicha kapital qo'yilmalar	738 525
Qurilish smetasiga kiritilmagan uskunalar	600 000
Investitsiya faoliyati balansi	16 172 592
Pul mablag'lari saldosi	129 106

Bundan tashqari, aylanma mablag'larini to'ldirish, qurilishlarning manzilli ro'yxatiga kiritilgan loyihalarni moliyalashtirish, kreditlarning asosiy qarzini to'lash bo'yicha moliyaviy yuklamani kamaytirish maqsadida qisqa muddatli kreditlarning bir qismini qayta moliyalashtirish hamda amaldagi kredit

bitimlari bo'yicha moliyaviy kovenantlar buzilmasligini ta'minlash maqsadida 2022 yil davomida Yaponiya ("MUFG Bank Ltd"), Xitoy ("Bank of China"), Germaniya ("Deutsche Bank") banklari hamda "O'zsanoatqurilishbank" ATBning kredit mablag'larini jalb qilindi.

4-jadval.

⁴ <https://www.ung.uz/> ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

O'zbekneftgaz" AJning jalb qilingan kreditlar to'g'rsida ma'lumot, ming dollar⁵

No	Kreditorlar nomi	Loyixaning nomlanishi	Oldingi davrlarda jalb qilingan kreditlar	2023 yil boshiga qarz qoldig'i
	Jami qarzdorlik			1 539 336
I.	Davlat kafolati ostida			558 182
1.1	Ipak yo'li jamg'armasi (Xitoy)	2017 – 2021 yillarda uglevodorodlar ishlab chiqarishni ko'paytirish dasturi.	360 mln doll. 600 mln yuan	340 000 218 182
II.	Davlat kafolatisiz jami			845 445
2.1	Chiqarilgan yevrobondlar	Kreditlarni to'lash va aylanma mablag'larni to'ldirish	700 mln. doll.	700 000
2.2	Gazprombank (Rossiya)	Shurtan gaz-kimyo majmuasi ishlab chiqarish quvvatini kengaytirish	300 mln. doll.	74 343
2.3	VEB (Rossiya)	Moliyalashtirish GQI	20 mln. doll.	21 102
2.4	MUFG (Yaponiya)	Aylanma mablag'larni to'ldirish	50 mln. doll..	50 000
III.	O'zbekiston tijorat banklari Investitsiya loyihalari va aylanma mablag'larni to'ldirish			135 709

2023 yil mobaynida "O'zbekneftgaz" AJ va Jamiyat tarkibiga kiruvchi korxonalar tomonidan Germaniyaning "Deutsche Bank AG" bankidan umumiy qiymati 52,0 mln doll., ta'minotchi davlatlarning eksport-kredit agentliklari (Islamic Corporation for the Insurance of Investment and Export Credit, China Export & Credit Insurance Corporation (Sinasure)) kafolati bilan xalqaro banklardan umumiy qiymati 150,0 mln doll., kapital bozoridagi vaziyatlardan kelib chiqqan holda umumiy qiymati 100,0 mln doll., mahalliy banklar tomonidan umumiy qiymati 100,0 mln. doll. ekvivalentda, umumiy qiymati 410,0 mln doll.ekv. miqdorida kredit jalb qilindi.

Ushbu jalb qilingan kreditlar quyidagi yo'nalishlarga yo'naltirilgan: Siqov kompressor stansiyalari pudratchilariga - 89 mln. doll; Quduqlarni ta'mirlashga - 7 mln. doll; Quduqlarni ishga tushirish uchun - 48 mln. doll. - 4 ta burg'ulash uskunalari va quvur mahsulotlari uchun – 128 mln. doll; Gaz turbinali dvigatellarni ta'mirlash – 21 mln. doll; Kimyoviy reagentlar xaridi uchun – 17 mln. doll; Xom-ashyo importi uchun – 50 mln. doll; Kapital xarajatlar – 50 mln. doll.

Jamiyatning bozorda egallagan o'rnini hamda mavjud risklarni aniqlash maqsadida SWOT-tahlillari amalga oshirildi. Tahlil natijalari ko'ra, neft va gaz sanoati respublika iqtisodiyotining bazaviy tarmoqlaridan biri hisoblanadi, Jamiyat esa energiya resurslari bozorida yetakchi o'rinni egallaydi. Isbotlangan tabiiy gaz zaxiralari xajmi 600 mlrd kub metrni tashkil etadi va iste'molchilarning xom ashyolarga bo'lgan ehtiyojini uzoq muddatli davr mobaynida ta'minlash imkon beradi. Mahsulotlar nomenklaturasining kengligi turli xil mahsulotlarga bo'lgan talabning o'zgarishi bilan bog'liq risklarni minimallashtirish imkonini beradi. Jamiyat faqatgina aksiyadorlarning iqtisodiy manfaatlari uchun xizmat qilib qolmasdan, davlat budjeti daromadlarini shakllantiruvchi eng yirik kompaniyalardan biri hisoblanadi. 2022 yilda davlat budjetiga to'langan

⁵ <https://www.ung.uz/> ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

solliqlar hajmi 4,6 trln so‘mni tashkil etadi. Jamiyat mamlakatning eng yirik ish beruvchilaridan biri bo‘lib, xodimlarining soni 13 550 kishini tashkil etadi.

Jamiyat korporativ boshqaruvining zamonaviy usullari, raqamli transformatsiya hamda xalqaro konsalting kompaniyalari va moliya institutlarini ("Ernst & Young", "KRMG" va boshqalar) jalb qilgan holda xalqaro standartlarga o‘tishga asoslangan rivojlanishning yangi taraqqiyot yo‘lini belgilab oldi. Bugungi kunda jaxondagi neft va gaz sanoati yetakchilari bilan faol hamkorlik yo‘lga qo‘yilgan. O‘zbekistonda uglevodorodlarni qazib olish va qayta ishlash jarayonlarida Lukoyl, Gazprom, BP, SOKAR, Tatneft, Air Products, Total va Koreya, Xitoy kabi mamlakatlar kompaniyalari ishtirok etmoqda.

Tahlil jarayonida Jamiyatning ba’zi xatarlar ham aniqlandi. Kompaniyaga qarashli yirik konlarning ishlatilganlik darajasi nisbatan yuqoriligi (80-90%) uglevodorodlar qazib chiqarishning o‘shish sur‘atlari pasayishiga hamda xom ashyoning komponent tarkibi yomonlashishiga ta’sir etadi.

5-jadval

“O‘zbekneftgaz” AJning bozorda egallagan o‘rnini hamda mavjud risklari SWOT-tahlil ⁶

	Ijobiy ta’sirlar	Salbiy ta’sirlar
Ichki muhit	Strengths (afzalliklar) 1. Bozorda ustun mavqega ega, va bu ishlab chiqarilgan mahsulotlarni sotish uchun doimiy bozorni ta’minlaydi; 2. Iqtisodiyotning asosiy tarmog‘i – kompaniya mahsulotlariga barqaror talabni ta’minlaydi; 3. Katta hajmda isbotlangan tabiiy gaz zaxiralari mavjudligi; 4. Diversifikatsiyalangan ishlab chiqarish; 5. Mamlakatdagi eng yirik soliq to‘lovchilardan biri; 6. Mamlakatdagi eng yirik ish beruvchilardan biri; 7. Shaffof boshqaruv tizimi; 8. Ishlab chiqishning zamonaviy usullari qo‘llanilishi; 9. Kompaniyaga "BB -" ("barqaror" prognoz) darajasida korporativ kredit reytingi berilganligi.	Weakness (kamchiliklar) 1. Yirik konlarning ishlatilganlik darajasi 80-90 foizni tashkil etadi; 2. Geologiya-qidiruv tadbirlari natijalariga ko‘ra zaxiralarni o‘shish sur‘atlari yetarli darajada yuqori emas; 3. Neft va gaz konlari geografik jihatdan tarqoq joylashgan; 4. Qayta ishlash quvvatlaridan to‘liq foydalanilishi ta’minlanmaydi; 5. Tabiiy gazni sotish narxining belgilanishi davlat nazoratida;
	Opportunities (imkoniyatlar) 1. Aksiyalarni birlamchi ommaviy taklif qilish (IPO); 2. Qulay makroiqtisodiy muhit; 3. Faoliyatni chuqur qayta ishlash va yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarish yo‘naltirish; 4. Jahon bozorlariga chiqish; 5. Tabiiy gaz ishlab chiqaruvchilari va import qiluvchilarining ulgurji bozorini tashkil etish.	Threats (xatarlar) 1. Geologiya-qidiruv tadbirlari natijalariga ko‘ra zaxiralarni o‘shish sur‘atlari yetarli darajada bo‘lmasligi; 2. Muqobil energiya va yoqilg‘i manbalarining rivojlanishi; 3. Ichki bozorning turg‘unligi (mamlakat makroiqtisodiy holatining yomonlashishi); 4. Yuqori soliq yuki (35% gacha, dividendar bilan 42%); 5. Raqobat kuchayishi.
Tashqi muhit		

Jamiyat aktivlari tarkibida debitor qarzdorliklar ulushining yuqori bo‘lishi aylanma mablag‘lar aylanishining hamda likvidlilik darajasining pasayishi xavfini yuzaga keltiradi. Asosiy vositalarning eskirish darajasi yuqoriligi uglevodorodlar katta miqdorda yo‘qotilishi hamda ushbu asosiy vositalarni ishlatish uchun yaroqli holatda saqlash xarajatlarining oshishiga olib keladi.

⁶ Muallif tadqiqotlari asosida tayyorlandi.

Xulosa. Neft-gaz sanoat korxonalarining strategik maqsadlariga quyidagi yo'nalishlar dolzarb hisoblanadi:

- Uglevodorodlar zaxirasining o'sishi hajmi ularni qazib olish hajmidan oshishini ta'minlaydigan darajada zaxiralarni jadal rivojlantirish va qayta tiklashga o'tish;
- ilg'or texnologiyalarga ega bo'lgan keng doiradagi xorijiy neftgaz kompaniyalarni jalb qilgan xolda ichki bozor extiyojini to'liq qondiradigan darajada uglevodorodlarni qazib olishni ta'minlash;
- uglevodorod xomashyosini chuqur qayta ishlash natijasida olinadigan yuqori qo'shilgan qiymatli talab yuqori bo'lgan va raqobatbardosh maxsulotlar bilan bozorni ta'minlash;
- o'sib borayotgan ichki bozorni raqobatbardosh bozor narxlarida zamonaviy turdagi motor yoqilg'isining bilan ta'minlash;
- shaffoflik va daromadlilik tamoyillari hamda biznesni amalga oshirishning halqaro korporativ boshqaruv standartlari asosida shakllangan mutlaqo yangi, vertikal integratsiyalashgan neftgaz kompaniyasiga to'liq transformatsiya qilish;
- moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari asosida katta to'rtlik ("big four") auditorlik tashkilotlari vakillari tomonidan mustaqil auditdan o'tkazilgan Jamiyatning moliyaviy hisobotlarini muntazam ravishda va o'z vaqtida chop etib (e'lon qilib) borish;
- moliyalashtirishni (qapital bozori (yevroobligatsiyalarni chiqarish), HMIlarning kredit mablag'lari va boshqalar) jalb etish uchun Jamiyatning investitsion jozibadorligini oshirish bo'yicha turli hil moliyaviy instrumentlarni ishlatish siyosatini olib borish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Fernandez-Vidal J. et al. Digitalization and corporate transformation: The case of European oil & gas firms //Technological Forecasting and Social Change. – 2022. – T. 174. – C. 121293.
2. Ocheni S. Oil and gas industry and the growth of small and medium enterprises in Nigeria: Local content policy implications //Journal of Small Business and Entrepreneurship Development. – 2015. – T. 3. – №. 1. – C. 66-75.
3. Filatova I. et al. Public-private partnership as a tool of sustainable development in the oil-refining sector: Russian case //Sustainability. – 2021. – T. 13. – №. 9. – C. 5153.
4. Taghizadeh-Hesary F., Yoshino N. Sustainable solutions for green financing and investment in renewable energy projects //Energies. – 2020. – T. 13. – №. 4. – C. 788.
5. Vyaznikov V. E. et al. Sources Of Financing In The Oil And Gas Industry //European Proceedings of Social and Behavioural Sciences. – T. 96.
6. Aastvedt T. M., Behmiri N. B., Lu L. Does green innovation damage financial performance of oil and gas companies? //Resources Policy. – 2021. – T. 73. – C. 102235.